ADÎ b. ZEYD

(عدى بن زيد)

Adî b. Zeyd b. Hammâd
el-İbâdî et-Temîmî
(ö. 600 civarı)

Câhiliye devri hıristiyan Arap şairi.

Milâdî 550 yılı civarında Hîre'de doğdu. Aslen Temîm kabilesinden olup Yemen'den Hîre'ye göçmüş hıristiyan bir aileye mensuptur. Dedesi ve babası, Hîre ve çevresinde hüküm süren Sâsânî Krallığı'na bağlı Lahmî hânedanının hizmetinde bulundu. Adî de Medâin'de Sâsânî sarayında tahsil ve terbiye gördü, bu sırada Farsça'yı da öğrendi. Hem Arapça'yı, hem de Farsça'yı konuşup yazabildiği için Kisrâ Hürmüz'ün (579-590) ve bilhassa Hüsrev Pervîz'in (590-628) Arapça yazışmalarında kâtiplik ve mütercimlik yaptı. Hatta bir ara Sâsânî sarayını temsilen Bizans'a elçi olarak gönderildiği (579) ve dönüşünde Şam'a uğradığı da nakledilir. Hayatı Hîre ve Medâin saraylarında geçen Adî b. Zeyd, Hîre hükümdarı olmasına yardım ettiği III. Nu'mân'ın (580-602) kızı Hind'le evlenerek hükümdarın en yakın nedimi oldu. Adî'nin Hîre sarayındaki nüfuz ve itibarını kıskananlar, İran'ın çıkarlarını Araplar'ınkine tercih ettiğini ileri sürerek onun III. Nu'mân'ın gözünden düşmesine ve hatta hükümdarın emriyle hapsedilerek boğdurulmasına sebep oldular. Adî b. Zeyd'in öldürülmesinin Sâsânîler ile Lahmîler'in arasını açtığı, sonunda Lahmî hânedanının çöküşünü hızlandırdığı rivayet edilir.

Bedevî hayatından koparak yabancı tesirlere açık bir çevrede yetiştiği için, hicrî ikinci ve üçüncü asır dil ve edebiyat âlimleri Adî b. Zeyd'in dilini fasih saymamış ve eserlerinde şiirlerini örnek (şâhid) olarak göstermemişlerdir. Mufaddal ile Asmaî'nin meşhur şiir mecmualarında onun şiirlerine yer verilmemesinin asıl sebebi de bu olmalıdır. Tema olarak dünya hayatının fâniliğini işlediği şiirlerinin daha sonraki şairlere tesir ettiği söylenmektedir. Kolay anlaşılır bir dil kullanan Adî'nin en başarılı şiirleri şaraba dair olanlarıdır.

Hicrî üçüncü yüzyıl filologlarından Sükkerî tarafından düzenlenen divanının yazmaları elde edilemediği için, L. Şeyho, *Şu'arâ'ü'n-Naṣrâniyye* adlı eserinde (s. 439-474) Adî'nin belli başlı kaynaklardaki 400 kadar beytini bir araya toplamıştı. Fakat eser daha sonra bulunmuş ve 1965'te Muhammed Cebbâr el-Muaybid tarafından Bağdat'ta neşredilmiştir. Ancak, hem L. Şeyho tarafından derlenen beyitleri hem de divanındaki şiirleri arasında kendisine nisbeti şüpheli olanlar vardır. Bağdatlı Mehmed Fehmi onun "Dâliyye"si ile şiirlerinden bazı parçaları *Târîh-i Edebiyyât-ı Arabiyye* adlı eserinde (s. 370-390) Türkçe'ye tercüme etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Cümahî, *Ṭabaḳātü fuḥûli'ş-şu'arâ'* (nşr. Mahmûd M. Şâkir), Kahire 1394/1974, I, 140-142; İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve'ş-şu'arâ'*, Beyrut 1964, I, 150-156; Taberî, *Târîh* (nşr. M.J. de Goeje), Leiden 1879-1901, II, 1016-1022; Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eġānî*, Kahire 1927, II, 97-154; İbnü'n- Nedîm, *el-Fihrist* (nşr. G. Flügel), Leipzig 1871, s. 158; L. Şeyho, *Şu'arâ'ü'n-Naṣrâniyye*, Beyrut 1890, II, 439-474; C. Nallino, *Târîḫu'l-âdâbi'l-'Arabiyye*, Kahire 1954, s. 73-76; Mehmed Fehmi, *Târîh-i Edebiyyât-ı Arabiyye*, İstanbul 1335, s. 370-390; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 61; J. Horovitz, "'Adi İbn Zeyd, the poet of Hira", *IC*, IV (1930), s. 31-69; Şevki Dayf, *Târîḫu'l-edebi'l-'Arabî*, I, 391-394; Ömer Ferrûh, *Târîḫu'l-edebi'l-'Arabî*, I, 184-185; R. Blachère, *Histoire de la Littérature Arabe*, Paris 1952, s. 300 vd.; Sezgin, *GAS*, II, 178-179; A. Haffner, "Adî", *İA*, I, 138-139; F. Gabrieli, "'Adī b. Zayd", *EI²* (Fr.), I, 201-202.

 MUZAFFER ÖZCANOĞLU

ÂDİL

(العادل)

(bk. ADÂLET).

ÂDİL

(العادل)

(bk. el-MELİKÜ'l-ÂDİL).

ÂDİLE

(العادلة)

İslâm miras hukukunda kullanılan bir terim.

Âdile "doğru olmak; düzeltmek, eşitlemek" mânasına gelen **adl** kökünden ism-i fâildir. Miras taksiminde belirli hisse sahiplerinin (ashâbü'l-ferâiz) terekeden alacakları pay miktarı hesaplanırken, payların toplamının ortak paydaya eşit olması haline bundan dolayı âdile denilmiştir. Buna karşılık paylar toplamının ortak paydadan fazla olması **avl***, daha az olması da **red*** kelimeleriyle ifade edilmektedir. Paylar toplamının ortak paydadan küçük olması halinde, mirasçılar arasında **asabe***den birisi bulunursa, geri kalanı o alacağından yine denklik sağlanarak red söz konusu olmaz. Bu duruma da âdile denir.

BİBLİYOGRAFYA :

Serahsî, *el-Mebsûṭ*, Kahire 1324-31, XXIX, 160, 161; Cürcânî, *Şerḥu'l-Ferâ'iżi's-Sirâciyye*, Kazan 1902; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, Bulak 1310, VI, 468; Ö. Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye Kamusu*, İstanbul 1985, V, 211; Ali Himmet (Berki), "Âdile", *İTA*, I, 102-104.

 HAMDİ DÖNDÜREN

ÂDİLE HATUN

Bağdat Valisi Hasan Paşazâde Ahmed Paşa'nın kızı.

Doğum ve ölüm tarihleri bilinmemektedir. Babasının âzatlı kölelerinden Mızraklı Süleyman Paşa ile evlendi. Bağdat'ta ilk Kölemen idaresini kuran Süleyman Paşa'nın Bağdat valiliği sırasında (1749-1762) yönetimde önemli roller oynadı. Kocasının ölümü üzerine iktidarı kaybeden Âdile Hatun, valiliğe getirilen Rakka Valisi Sâdeddin Paşa'ya ve daha sonra üç tuğ ile vali tayin edilen kocasının kethüdâsı Ali Paşa'ya karşı bir muhalefet oluşturdu. Bir ara yeniçerileri ayaklandırdığı gibi, bilhassa nüfuzlu kölemenler vasıtasıyla Ali Paşa'yı valilikten uzaklaştırarak yerine babasının kâhyası ve kız kardeşinin kocası Ömer Paşa'yı tayin ettirdi (1764).

Âdile Hatun'un Bağdat'ta kendi adını taşıyan bir camii ile kervansarayı vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Şem'dânîzâde, *Mür'i't-tevârîh* (nşr. Münir Aktepe), İstanbul 1978, II/A, s. 48-49; Resûl Hâvî Efendi, *Târîh-i Devhatü'l-vüzerâ ve Zeyl-i Gülşen-i Hulefâ*, Bağdad 1246, vr. 80ᵃ⁻ᵇ, 82ᵇ; Sâbit, *Bağdad'da Kölemen Hükûmetinin Teşekkülü ile İnkırâzına Dâir Risâledir*, İstanbul 1292; Cl. Huart, *Histoire de Bagdad dans les temps modernes*, Paris 1901, s. 153 vd.; a.mlf., "Âdile", *İA*, I, 141; a.mlf., "'Âdila Khâtūn", *EI²* (Fr.), I, 204; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/2, s. 248, 366.

 YUSUF HALAÇOĞLU

ÂDİLE SULTAN

(1826-1899)

II. Mahmud'un kızı, Osmanlı hânedanı mensupları arasında yetişen tek kadın şair.

1 Haziran 1826'da doğdu. Annesi Zernigâr Hanım doğumdan kısa bir süre sonra öldü. II. Mahmud, Adlî olan lakabına telmihen yeni doğan çocuğuna Âdi-

le adını verdi. Doğumu için yapılan masrafların listesi Topkapı Sarayı Arşivi'nde (*Ceyb-i Hümâyûn Defteri*, nr. 4/2472) bulunmaktadır. On üç yaşında iken babası vefat edince, tahsil ve terbiyesiyle ağabeyi Sultan Abdülmecid meşgul oldu. Yirmi yaşında iken, Tophane Müşiri (daha sonra sırasıyla kaptan-ı deryâ, serasker ve sadrazam olan) Mehmed Ali Paşa ile evlenmesi uygun görüldü. Nikâhları 28 Nisan 1845 tarihinde kıyıldı. Ertesi yılın şubat ayında bir hafta devam eden muhteşem bir düğünle evlendiler. Âdile Sultan'ın düğün töreni, XIX. yüzyılda Osmanlı sarayında yaşanan en ilgi çekici hadiselerden biri olarak tarihe geçmiştir. Bugün Fındıklı'da Mimar Sinan Üniversitesi'nin bulunduğu yerdeki Neşetâbâd Sarayı, evlendikten sonra Âdile Sultan'a tahsis edildi. Zaman zaman Kuruçeşme'de Esma Sultan'dan kalan yalıda, Kâğıthane, Çırağan, Validebağı ve Kandilli'deki saraylarda oturdu.

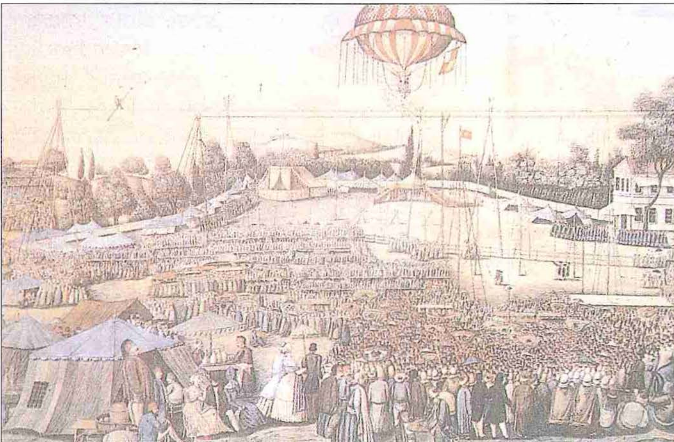
Tek çocuğu Hayriye Sultan'ı 1865'te İşkodralı Mustafa Şerîfî Paşazâde Rızâ Bey'le evlendiren Âdile Sultan 1869'da kocasını, kısa bir süre sonra da kızını kaybetti. Nakşibendî tarikatı şeyhlerinden Bâlâ Tekkesi şeyhi Ali Efendi'ye (ö. 1877) intisap etti. Dindarlığı ve yardım severliğiyle tanınan Âdile Sultan'ın Fındıklı'daki sarayı âlim ve şeyhlerin sık sık toplanıp sohbet ettikleri, muhtaç ve fakirlerin her zaman başvurduğu bir yer haline geldi. 12 Şubat 1899'da burada vefat etti; Eyüp'teki Hüsrev Paşa Türbesi'nde, kocası Mehmed Ali Paşa'nın yanına defnedildi. 1851-1892 yılları arasında kurduğu on dört vakfın vakfiyeleri İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (TY, nr. 4993) bulunmaktadır.

Âdile Sultan'ın medfun bulunduğu Hüsrev Paşa Türbesi Eyüp - İstanbul

Âdile Sultan'ın şiirlerinin büyük bir bölümü dinî-tasavvufî bir mahiyet taşır. Münâcât, na't, mersiye, Ehl-i beyt ve ashap ile tarikat kurucularının methiyelerinden meydana gelen bu şiirlerin yanı sıra, babası, kocası, kızı ve kardeşleri için yazdığı manzumeler de divanında geniş bir yer tutar. Kendisinden önce vefat eden hânedan mensupları için yazdığı "Tahassürnâme" ve "İftiraknâme" gibi manzumelerde yer yer güzel parçalar bulunmasına rağmen, Fıtnat Hanım ve Leylâ Hanım gibi diğer Osmanlı kadın şairleriyle karşılaştırılacak olursa, pek başarılı bir şair olduğu söylenemez. Şiirlerinde kafiye hataları ve vezin yanlışlıkları da göze çarpar.

Kütüphanelerde çeşitli yazmaları bulunan divanının (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine, nr. 995, 996, 997; Millet Ktp., Ali Emîrî, Manzum, nr. 260) en iyi nüshası, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir (TY, nr. 4805).

Âdile Sultan'ın düğününü tasvir eden bir gravür

BİBLİYOGRAFYA :

TSMA, *Ceyb-i Hümâyûn Defteri*, nr. 4/2472; Sabri Kalkandelen, "Âdile Sultan", *Yazma Divanlar Kataloğu*, İÜ Ktp., TY, nr. 9865; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, I, 28-30; S. Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, İstanbul 1936-45, I, 7-8; Âdile Konrapa, *Âdile Sultan ve Şahsiyeti* (lisans tezi, 1947), Türkiyat Araştırma Merkezi, nr. 244; *TYDK*, IV, 936; Banarlı, *RTET*, II, 841; M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 1980, s. 235-238; Elif Naci, "Türk Sarayında Müstesna Bir Prenses: Âdile Sultan", *Hayat Tarih Mecmuası*, I/10, İstanbul 1965, s. 27-33.

NİHAT AZAMAT

ÂDİLE SULTAN SARAYI

İstanbul Kandilli'de sultan sarayı.

Boğaziçi'nin Anadolu yakasında, Kandilli'nin Boğaz'a en hâkim yerlerinden biri olan bu noktada evvelce Tophane müşiri Halil Mehmed Rifat Paşa'nın (ö. 1856) bir köşkü bulunuyordu. Sultan Abdülmecid, kız kardeşi Âdile Sultan (1826-1899) için 31 Mart 1856'da bu köşkü satın aldı. Sultan Abdülaziz, 1861-1870 yılları arasında köşkü yıktırarak yerine çok büyük ölçüde kâgir bir saray yaptırdı. Mimarının Sarkis Balyan olduğu söylenir. Gerçekten bu mimarın eserleri listesinde Kandilli'de "Sultanlar Sarayı" olarak anılan bir yapı vardır. Ayrıca Fındıklı, Kuruçeşme sahil sarayları ile Silâhtarağa ve Validebağı köşklerinin de Âdile Sultan'a ait olduğu söylenmektedir. Kandilli'deki ile beş tane olan bu saray ve köşklerden hangilerinin gerçekten Âdile Sultan'a ait olduğu ayrıca araştırılması gereken bir konudur. Fakat yazları geçirdiği Kandilli sarayı ile vefat ettiği Fındıklı sahil sarayının ona ait olduğu kabul edilmektedir.

Dr. Cemil Topuzlu'nun (1866-1958) hâtıralarında yazdığına göre, Ahmed Rızâ Bey, kızlara mahsus bir yatılı okul yapılmak üzere Âdile Sultan Sarayı'nı istemeyi teklif etmiş ve ertesi gün beraberce gidip II. Abdülhamid'den iradeyi almışlardı. Ancak bunun ne dereceye kadar gerçek olduğu belli değildir. Çünkü Ahmed Rızâ Bey 1908'de Meclis-i Meb'ûsan reisi olmuş, 1909'da da II. Abdülhamid tahttan indirilmiştir. Kandilli Kız Lisesi ise 1916'da açılmıştır. İlk kurulduğunda adı Kandilli Âdile Sultan İnas Mekteb-i Sultânîsi olan bu okul, bazı değişikliklerden sonra 1931'de Kandilli Kız Lisesi adını aldı. 1966-1967'de sarayın alt tarafında yeni iki bina yapı-